

✓

**Toespraak gehouden door Bernard de Montferrand,
Ambassadeur van Frankrijk, in Assen
Nationale Viering Bevrijding 5 mei 1999**

VRIJHEID MAAK JE MET ELKAAR

Een keer per jaar grijpt Nederland, net als verschillende buurlanden, de gelegenheid van een historische datum aan om na te denken over de manier waarop samengeleefd kan worden en over de manier waarop het gevoel van vrijheid, - immers het voornaamste bindmiddel van onze samenlevingen in Europa - versterkt kan worden. 5 mei is wat dat betreft een symbool, omdat die datum synoniem is met "samen wederopgebouwde vrijheid" dankzij een gezamenlijke strijd. Het is een grote eer voor mij, maar ook voor mijn land, dat u een vertegenwoordiger van een van uw buurlanden gevraagd heeft samen met u bij te dragen aan wat naar mijn mening een gezonde oefening is in goede democratie. De Franse schrijver Charles de Montesquieu schreef dat het Republikeinse stelsel - zoals men de democratie in de 18e eeuw noemde - "deugd" nodig had om werkelijk goed te functioneren. Montesquieu geeft wel meteen wijselijk aan dat hij niet "de persoonlijke morele deugden" op het oog heeft, dat wil zeggen het privé-leven van een ieder, maar dat hij de publieke deugd bedoelt, dat wil zeggen een burgerlijke moraal. Deze roep om publieke deugd lijkt mij essentieel, want het leven in een maatschappij vereist een ethiek die in wezen een cultuur is van respect voor anderen en van solidariteit. Dat is de democratische deugd en wij hoeven maar om ons heen te kijken, zowel in Europa als elders, om te weten dat deze deugd nooit spontaan ontstaat en met zorg moet worden gekoesterd.

Dit is des te noodzakelijker omdat, volgens de analyse van Alexis de Tocqueville, de sociale samenhang van onze democratische maatschappijen nooit definitief verworven is. Is er te veel vrijheid, dan ontstaan er te grote ongelijkheden en een gebrek aan solidariteit. Is er te veel egalitarisme, dan hebben individuen de neiging zich op hun eigen gebied terug te trekken. Hoe

kunnen we deze klippen omzeilen? In Nederland en in Frankrijk hebben wij het ieder op onze eigen manier geprobeerd. Uw samenleving werd altijd gekenmerkt door een politiek en religieus pluralisme. Elke politieke of godsdienstige groepering, beschermd door een nogal strenge verzuiling, kreeg de taak toebedeeld, de noodzakelijke sociale controle uit te oefenen. Elke groepering kweet zich van deze taak door voortdurend naar een consensus met de andere te streven. In Frankrijk, waar de samenleving de sporen draagt van een politiek en religieus absolutisme, is de functie van sociale arbitrage toevertrouwd aan een machtige overheid. In onze democratische traditie bevindt de burger zich tegenover de staat, zonder tussenliggende groeperingen, zozeer worden deze er bij ons van verdacht met de staat rivaliserende feodale machten te willen herscheppen of met de democratie onverenigbare privileges.

Natuurlijk zijn deze verschillen vervaagd. In Nederland behoort de "verzuiling" tot het verleden en heeft deze geleid tot een geleidelijke emancipatie van het individu. In Frankrijk hebben verenigingsleven en bemiddelingsinstanties zich ontwikkeld. Deze verschillende methodes hebben diepe sporen achtergelaten en verklaren veel van onze reacties en daarom moeten wij ze leren kennen. Maar is het vandaag de dag voor ons niet belangrijker in te zien dat wij via verschillende wegen hetzelfde doel proberen te bereiken, dat wil zeggen dezelfde waarden?

Onze democratieën staan voor een ander vraagstuk. Ondanks hun ouderdom, ondanks de vitaliteit van hun cultuur, worden ze soms overvallen door twijfel over de kracht van de sociale band die hun burgers met elkaar verbindt. Het is waar dat alles tegenwoordig heel snel gaat. Te snel voor enkelen. De veelbesproken globalisering dwingt ons tot een voortdurende verandering; het vrije verkeer van personen en de migratiestromen brengen een grotere verscheidenheid in de religieuze en etnische samenstelling van onze samenlevingen met zich mee; de vrijheid van handelen en van geweten, maar ook de wetenschap wijzigen de sociale gebruiken en zetten de meest gevestigde waarden op losse schroeven.

Tijdens de eerste maanden van mijn verblijf in Nederland, meer dan drie jaar geleden, heb ik mij langdurig afgevraagd wat de aard en de achtergronden waren van de wil van de Nederlanders om samen te leven. Het antwoord is niet vanzelfsprekend voor een buitenlander, zozeer bedriegt de schijn. Welke overeenkomst, om slechts één voorbeeld te noemen, is er tussen de bankier in streepjesoverhemd en perfect gesneden pak en de jonge excentriekeling die hij in de straten van Amsterdam tegenkomt met een ringetje in het oor en fluorescerend haar? Hoe coëxisteren de doorgaans nogal traditionele waarden van de eerste en de anarchistische van de tweede? Herhaalde malen dacht ik, net als andere waarnemers, dat uw maatschappij met zoveel tolerantie en verscheidenheid kwetsbaar was, ja zelfs in gevaar. Om snel tot de conclusie te komen dat dit niet het geval is en dat uw burgers door een hechte band verenigd worden. Deze band is uiteraard niet gebaseerd op ras of nationaliteit, noch op godsdienst of op taal. Geen van deze "deterministische" - en dus reducerende - criteria kan uw verbondenheid verklaren. De enige bevredigende uitleg die tevens rekening houdt met uw gehechtheid aan vrijheid, ligt in de befaamde "wil om samen te leven". Onze grote theoreticus op het gebied van de leer van de Natie, Ernest Renan, heeft dit omschreven in een toespraak die hij allereerst in 1877 aan de Universiteit van Leiden hield, wat weinig bekend is, en daarna pas in 1882 aan de Sorbonne. "De Natie, zei hij ongeveer, is de herinnering samen grote dingen te hebben gedaan en de wil dat in de toekomst opnieuw te doen." Een andere Franse historicus, Fustel de Coulanges, schreef ook: "het ras, dat is geschiedenis, dat is verleden tijd. De taal, dat is ook geschiedenis, het teken van een ver verleden. Wat actueel en levend is, dat zijn de wensen, de ideeën, de interesses, de affecties." Ongetwijfeld delen Nederland en Frankrijk deze opvatting van de Natie als vrijwillig gekozen verband, een natie waarin een *mémoire* bewaard wordt - Renan had het over de diepe band van Nederland met het Huis van Oranje - maar die tegelijkertijd, dankzij deze verankering in het verleden, op de toekomst gericht is. Huizinga, die in zijn college "How Holland became a Nation" verwees naar de theorie van Renan, dacht er net zo over. Dat verklaart volgens mij waarom de Nederlandse en de Franse samenleving, ondanks angsten en onzekerheden van voorbijgaande aard, uiteindelijk zo sterk zijn en een groot assimilatie-vermogen behouden. In

beide landen is de opvatting van de natie niet gebaseerd op particularismen of uitsluitingen, maar op een contract van universele strekking.

Maar "samen in vrijheid leven" is niet alleen een vereiste van onze nationale samenlevingen. Het is ook een probleem dat wij tegenwoordig binnen Europa en binnen de internationale gemeenschap tegenkomen. Hoe kunnen wij ook daar de vrijheid van een ieder verenigen met de noodzakelijke solidariteit. De vrijheid binnen de internationale gemeenschap is, net zoals op nationaal niveau, in de eerste plaats het definiëren van een rechtsorde. Op wereldniveau is deze rechtsorde momenteel nog zeer onvolmaakt. Maar je hoeft alleen maar te kijken naar de juridische constellatie van Den Haag: van het Internationale Gerechtshof en het Joegoslavië-Tribunaal tot de Organisatie voor het Verbod op Chemische Wapens en binnenkort het Internationale Strafhof, om de vooruitgang te zien die elke dag geboekt wordt. Alleen door voort te bouwen aan deze rechtsorde, waarvoor Nederland zich voortdurend heeft ingezet vanuit een traditie die terug te voeren is tot Grotius, kan de internationale democratie verbeterd worden. Het is de enige manier om er voor te zorgen dat de internationale gemeenschap over de noodzakelijke legitimiteit beschikt wanneer zij het recht wil handhaven. Het is de enige manier om er voor te zorgen dat het bestaan en de rechten van iedere entiteit, van groot tot klein, worden geëerbiedigd en dat iedere entiteit kan deelnemen aan het concipiëren van de gemeenschappelijke orde. Daarom hecht Frankrijk tegenwoordig zo'n belang aan de naleving van het Handvest van de Verenigde Naties inzake het gebruik van geweld, want inderdaad is het ondanks alle onvolkomenheden onze gemeenschappelijke wet en het niet naleven ervan zou op lange termijn ongetwijfeld in het nadeel zijn van de zwaksten. Bovendien, van wie zou men dan dergelijk deugdzaam gedrag kunnen eisen als de Europeanen zelf de gemeenschappelijke wet niet naleven? En ook daarom is het nu van belang dat wij ons niet laten verleiden door degenen die op economisch of politiek gebied zelf voor rechter willen gaan spelen, buiten de gemeenschappelijke wetten en procedures om. Een dergelijke weg mag dan soms op korte termijn en bij noodtoestanden het snelst en meest efficiënt lijken, maar de ervaring - die van Nederland in de eerste plaats - leert ons, dat

op politiek gebied de tijd die gebruikt wordt om consensus en legitimiteit te vinden absoluut geen verloren tijd is.

Aan de andere kant hebben wij moeite ons aan te passen aan het onvoorspelbare en moeilijke karakter van de internationale samenleving van na de Koude Oorlog. Achteraf gezien leek vroeger alles eenvoudiger. Het totalitarisme onderdrukte de vrijheid in het oosten. De angst voor gevaar legde het westen een discipline op die weliswaar onvolmaakt was maar gewillig werd geaccepteerd. Er heerste orde - in verschillende vormen - in elk kamp. Tegenwoordig heerst er vrijheid en die is altijd moeilijker te beheren dan dwang. Want vrijheid is het vermogen om goed te doen, dat is bijvoorbeeld de generositeit van de hulp aan de Derde Wereld of die van Moeder Teresa. Maar vrijheid is ook de mogelijkheid om kwaad te doen; dat is bijvoorbeeld de wreedheid van een dictatuur als die van Saddam Hoessein of van Milosevic. Maar wij hoeven niet terug te verlangen naar de wereld van de Koude Oorlog. De enige manier om een op vrijheid gebaseerde internationale gemeenschap te creëren, is om vastbesloten door te gaan met het instellen van rechtsregels die de machtsverhoudingen vastleggen en ieder, ongeacht grootte of macht, de mogelijkheid geven zich te uiten. Laten we slechts één voorbeeld noemen, dat van de minderheden die, in de Balkan maar ook op vele andere plekken in de wereld, het tracé van de huidige grenzen niet meer accepteren omdat hun rechten met voeten getreden worden. Alles wat we in het werk kunnen stellen om de erkenning en bescherming van deze rechten te bevorderen, zal bijdragen tot het stabiliseren van de grenzen en bijgevolg van de politieke situatie in tal van regio's. Het recht naleven is de primaire voorwaarde voor goed nabuurschap en het juiste uitgangspunt voor de wil om samen te leven.

Uiteraard moeten we de internationale gemeenschap ook de middelen geven dit recht te handhaven. Zouden de Europeanen bijvoorbeeld niet samen over de lessen van de Kosovo-crisis moeten nadenken, om de nodige militaire middelen ter verdediging van hun waarden te verwerven, middelen waar het hun nu zo schrijnend aan ontbreekt.

Onze ervaring als leden van de Europese Unie is van een geheel andere aard. Veertig jaar geleden hebben wij een weg ingeslagen die nog nooit eerder bewandeld was. Wat wij aan het opbouwen zijn is veel meer dan een traditionele alliantie of een verdrag voor goed nabuurschap, maar nog steeds veel minder dan een eenheidsnatie of een confederatie. Misschien is het een stap in de richting van dit laatste doel. Er is een tijd geweest dat wij dachten dat de Unie snel zou worden gerealiseerd en vergezeld zou gaan van een snelle gelijkschakeling van onze samenlevingen. De werkelijkheid is ingewikkelder. Elk land zoekt een moeizaam evenwicht tussen, enerzijds, het behoud van zijn vrijheid - meestal opgevat als de gebruiken en regels van dat land - en anderzijds een solidariteit die elke dag groter wordt naarmate de Europese integratie vordert. En wij constateren, hetzij om ons daarover te verheugen, hetzij om het te betreuren, dat onze nationale culturele referentiekaders op dit gebied verrassend vitaal blijven en niet zo snel zullen verdwijnen. Dat zou trouwens een verarming betekenen voor alle Europeanen. Het is dus niet zo dat wij tot elke prijs homogeniteit of uniformering willen bereiken, maar eerder dat "wij ons willen verrijken met onze onderlinge verschillen", zoals Paul Valéry dat wenste. Daarvoor moeten we elkaar meer accepteren zoals we zijn, zodat deze verschillen echte aanvullingen worden. Dat is niet altijd makkelijk, want je hebt op dit gebied schijn en werkelijkheid. De schijn is dat wij elkaar zo goed zouden kennen als leden van een zelfde familie, omdat wij al eeuwen lang buren in Europa zijn. De werkelijkheid is maar al te vaak dat deze kennis oppervlakkig is, gebaseerd op oude clichés die nauwelijks meer iets te maken hebben met de werkelijkheid van nu. De waarheid is dat, ondanks de onophoudelijke contacten tussen onze bestuurders, onze bevolkingen elkaar nog heel slecht kennen. Die houding is af te lezen aan de bijna karikaturale manier waarop zoveel naties, op bilateraal niveau, elkaar observeren en met elkaar praten. Dat geldt voor de Nederlanders en de Fransen, want ons collectieve onderbewustzijn zit vol met stereotypen, maar gaat hetzelfde verschijnsel niet op voor ieder van onze buurlanden? En zoals *The Economist* zegt "Stereotypes can be fun when used with caution". Het ontkennen van deze eigen karakters heeft twee gevolgen.

Het eerste is dat wij elkaar nog te vaak wantrouwen. Ondanks veertig jaar samenzijn, brengen wij nog te veel tijd door met een spel van "checks and balances", dat erop gericht is elkaar in evenwicht te houden om te voorkomen dat deze of gene een voorsprong neemt. Liever dan onze krachten bij elkaar op te tellen, hetgeen de Aziaten "win-win" noemen, prefereren wij nog te vaak het spel met gelijke opbrengst.

Het tweede gevolg is dat wij geneigd zijn de Unie tot een minimum te beperken. In Europa bestaat tegenwoordig de verleiding van de "pilarisatie". Ieder op zichzelf, "in zijn eigen kringetje", dat wil zeggen een gemeenschap waar men zijn buurman beter tolereert naarmate men tegen hem beschermd blijft. Daarmee vergeet men dat in de geschiedenis van Nederland de fameuze "verzuiling" slechts een fase is geweest op weg naar de emancipatie van het individu.

Alleen door het voeren van een dialoog zullen wij geleidelijk uit deze situatie raken. Een constante politieke dialoog moet worden aangevuld met een dialoog tussen onze bevolkingen. Daarvoor zijn nodig: systematische jongerenuitwisselingen, de mogelijkheid in verschillende landen te studeren, en een vastbesloten actie ter bevordering van de dialoog tussen de culturen. In de eerste plaats zou het moeten gaan om de "beelden" waarnaar wij allen gedurende bijna twee of drie uur per dag kijken. Ik heb altijd gevonden dat in elk land van de Unie een televisiekijker toegang zou moeten hebben tot een gratis "basispakket", bestaande uit de nationale netten met daarnaast een ondertitelde zender van elk van de andere lidstaten. Ik ben ervan overtuigd dat een dergelijke maatregel, die door de techniek met de dag makkelijker wordt en weinig kost in verhouding tot de begroting van de Unie, veel zou bijdragen aan een beter wederzijds begrip. Ik moet echter toegeven dat ik ondanks mijn inspanningen nog niet veel succes heb geboekt op dit gebied, aangezien TV5 in Nederland nog niet is ondertiteld.

Natuurlijk zullen wij onze Europese dialoog beter voeren, naarmate wij het aanleren van de talen die uitdrukking geven aan onze culturen, bevorderen. Lange tijd zagen de Europese buurlanden scheel van jaloezie, vanwege de

enorme Nederlandse voorsprong op dit gebied. Dat is nu wat minder het geval, want u bent minder veeleisend geworden en wij hebben van onze kant niet stil gezeten. Maar het is duidelijk dat Europa een des te grotere uitstraling heeft, naarmate het een toonbeeld kan zijn van taalkundige verscheidenheid.

We moeten ook meer rekening met elkaar houden, en wel op zodanige wijze dat iedere lidstaat het gevoel heeft tot zijn recht te komen in de Unie en zoals dat heet een stem in het kapittel te hebben, maar ook dat zijn tradities worden geëerbiedigd. Welnu, onze tradities en reacties verschillen nogal. Laat ik hiervan twee voorbeelden geven. Het eerste betreft de manier waarop wij omgaan met individuele vrijheid en sociale discipline. In Nederland wordt in alles voorrang gegeven aan individuele vrijheid en autonomie van het individu. Misschien is het de calvinistische traditie die er naar streeft iedereen vrij te laten ten aanzien van maatschappelijke problemen, en die wil dat het gezag - of het nu dat van de ouders is of van de staat - nauwelijks richtlijnen geeft. In Frankrijk zijn we natuurlijk ook, net als u, zeer gehecht aan individuele vrijheid, maar de collectiviteit, en daarmee het gezag, hebben een meer voluntaristische opvatting van zaken; zij geven richtlijnen die bakens en doelstellingen vormen voor elk individu. Het gevolg van dit verschil in aanpak is dat de Fransen vaak van oordeel zijn dat de Nederlanders, aanhangers van het non-interventieprincipe, "fatalistisch" zijn ten aanzien van bepaalde euvels in onze samenleving en er te gemakkelijk in berusten zonder ze te willen bestrijden. De Nederlanders denken van hun kant vaak dat het Franse sociale leven gekenmerkt wordt door een bepaalde hypocrisie, aangezien onze resultaten - de menselijke aard is nu eenmaal zo - niet voor honderd procent overeenkomen met onze doelstellingen. Uw beleid ten aanzien van drugs en prostitutie is een perfect voorbeeld van deze verschillen. Wanneer uw maatschappij geconfronteerd wordt met een feitelijke situatie die u onvermijdelijk acht, dan kiest zij ervoor deze te regelen en te controleren. Onze maatschappij daarentegen voelt zich in de eerste plaats verplicht een negatief oordeel uit te spreken over deze verschijnselen om te proberen ze uit te roeien en maakt daarvoor gebruik van autoritaire argumenten die voor u moeilijk te begrijpen zijn. Wij vinden hier weer een van de belangrijke lessen van Montesquieu, voor wie elke wet rekening moet houden met de staat van de

zedes in een gegeven land. De Nederlandse liberale aanpak op het gebied van drugs heeft geen enorme groei van het gebruik van harddrugs met zich meegebracht. Maar een overeenkomstig beleid, gevoerd in een heel andere culturele en sociale omgeving zoals die van Spanje bijvoorbeeld, heeft enkele jaren geleden tot een tegengesteld resultaat geleid. Een ander voorbeeld van dit verschil in benadering zou kunnen worden gevonden in het feit dat de Nederlandse en de Franse bevolking niet dezelfde houding aannemen ten aanzien van alcohol in het verkeer. In het geval van Nederland maakt het grote individuele plichtsbesef het mogelijk verboden te verinnerlijken, en dat is de ware reden waarom men zich aan de wet houdt. In het geval van Frankrijk is de sociale discipline onverbrekkelijk verbonden met autoriteit. Een scherpe waarnemer zei hierover spottend dat "de Nederlanders zich aan de wet houden, maar geen eerbied hebben voor het gezag, terwijl de Fransen zich nauwelijks aan de wet houden, maar eerbied hebben voor het gezag... soms inclusief dat van de wet". In een Europa waar wij nu samen met onze burens leven met alle ramen en deuren open, moeten wij ons bewust zijn van dit gedrag en er rekening mee houden, als wij elkaar willen begrijpen en samen willen werken aan onze vrijheid.

Het tweede voorbeeld van de diepe culturele verschillen tussen ons heeft te maken met onze opvatting van macht. Nederland was een van de eerste republieken van Europa, geboren uit een Unie van provinciën die altijd een sterk eigen karakter hebben behouden. Zoals u weet is Frankrijk het resultaat van eeuwenoud streven naar centralisatie. Onze beide democratieën hebben elk aan hun geschiedenis een verschillende benadering van de begrippen autoriteit en legitimiteit overgehouden. In Nederland is de macht altijd veel meer verdeeld geweest tussen de provincies en de centrale regering, en tussen de uitvoerende en de wetgevende macht. Deze macht is minder geconcentreerd en dus bescheidener, en zo willen de burgers hun bestuurders ook zien. In Frankrijk is de macht om politieke en geografische redenen altijd meer gecentraliseerd geweest en de Franse burger accepteert beter dat de overheid haar gezag zonder omwegen doet gelden. U heeft een Monarchie die van fietsen houdt, wij hebben een republiek die van koetsen houdt...

Deze verschillen in perceptie maken deel uit van onze politieke cultuur. Zij maken nu veel dingen begrijpelijk en, als wij er respect voor weten op te brengen, kunnen zij ons juist helpen bij het uitdragen van onze waarden in de wereld.

Is één van de fundamentele aansporingen om Europa verder op te bouwen niet juist gelegen in het besef dat de wereld toekijkt en dat velen hooggespannen verwachtingen hebben van de waarden die wij belichamen? De Europeanen echter zenden op dit moment te weinig politieke projecten en filosofische boodschappen uit naar de buitenwereld. Wij worden beschouwd hetzij als te moralistisch met al onze adviezen en moties, hetzij als te cynisch omdat wij vaak niet beschikken over de middelen om onze principes te verdedigen. Misschien is het tijd om die twee uitersten te verenigen en om een realpolitik te voeren die wel rekening houdt met onze principes, maar tevens bewust blijft van het feit dat deze aan moeten sluiten bij menselijke drama's waarvoor geen kant en klare oplossingen bestaan. In onze geschiedenis zijn wij allemaal bij tijd en wijlen edelmoedige en soms moraliserende dominees geweest, kooplieden die vooral hun eigenbelang verdedigden, of politici die gedreven werden door de machtsverhoudingen en het streven naar evenwicht. Vandaag ziet Europa er anders uit. Europa is tot vrede met zichzelf gekomen; Europa is een voorbeeld geworden van 'geslaagde verzoening'. Nadat de landen van de Unie alle territoriale of machtsaanspraken hebben laten varen, kunnen deze landen, juist vanwege hun diversiteit, misschien de wereld de aanblik bieden van een solidair streven naar vrijheid voor iedereen. Het is weliswaar een ideaal, maar zoals Keats stelde: 'ieder moet zijn kar aan een ster ophangen'. Laten wij onze ster niet uit het oog verliezen als wij onze gehechtheid aan het humanisme aan de wereld willen blijven doorgeven.